

הלכה בפרשה

שנה א- גיליון 16

פרשת יתרו - צורות בע"ח בבית הכנסת, קניית מוצרים שיש עליהם צלב

"לֹא תַעֲשֶׂוּן אֶתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשֶׂוּ לָכֶם" (כ ט)

איסור עשיית צלמים | ציור בעלי חיים בבית הכנסת | תמונות שמפריעות לכוונה | קניית מוצרים שיש עליהם צלב

שם". רבנו אפרים מתיר. הוא מבאר שהגמרא לא אסרה אלא צורות שהגויים עובדים להם, כגון: "צלם פרצוף אדם או דמות חמה ולבנה ודרקון שעובדין להם ודרקון הוא נחש בריח בשמים ושמו תלי הגדול ומושל במזלות ומשום הכי חשיב ליה בהדי צורת חמה ולבנה. אבל צורות עופות וסוסים אין העובדי כוכבים עובדין להן אפילו כשהן תבנית בפני עצמן וכל שכן כשהן מצוירין על הבגדים". ולכן מותר לציירם בבית הכנסת.

לעומת זאת, רבנו אליקים חמיו של ראב"ן אסר. הוא מבאר שבגמרא (עבודה זרה מב ב) יש מחלוקת בין אב"י לרבא האם אסרו רק לעשות צורת אדם או שאסרו גם לקיים אותה אם מצאה. לאב"י אסרו רק לעשות, לרבא אסרו אף לקיים אם מצאה. עוד הוא מוסיף, שדין זה אינו רק במוצא צורת אדם, אלא גם בצורת חמה, לבנה ודרקון. וטעם הדבר שהם חשובים

לעובדי הכוכבים שעושים אותו לשם עבודתם. ואם זהו פירוש הגמרא, נמצא שרבא אוסר צורות אלו במוצא, אבל לעשות אסור אפילו בצורות שאין הגויים עובדים, "ובמכילתין אוסר לעשות אפילו פרצוף בהמה וצפור וחגבים ודגים שנאמר תבנית כל בהמה אשר בארץ". ולכן "על פי הראיות הללו צוה להסיר צורות אריות ונחשים שציירו

1. בעשרת הדברות ציווה הקב"ה: "לֹא תַעֲשֶׂוּן אֶתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשֶׂוּ לָכֶם". חז"ל (מסכת עבודה זרה מג א) דרשו מהמילה 'אֶתִּי' שיש איסור לעשות צורות של המשמשים לפני הקב"ה במרום. שמשי מרום הם המלאכים, שרפים ואופנים, פני החיות שבמרכבה כשהם יחד (אדם, אריה, שור ונשר- עי' במעשה המרכבה ביחזקאל א י). עוד מבואר שם בגמרא שפנים של אדם אסור לעשות אפילו כשהם לעצמם.

בדין זה יש הרבה פרטים (ומבוארים באריכות בטור בית יוסף ושו"ע יו"ד סי' קמא). אחד המעניינים בהם, שעורר מחלוקת בראשונים ובאחרונים, הוא דין הציורים בבית הכנסת. דבר מצוי ורגיל בהרבה בתי כנסת שעל הפרוכת, על ארון הקודש, בחלונות או בקירות מצוירים בעלי חיים שונים. לפעמים כחלק מתמונה של סמלי שנים עשר השבטים, לעיתים שני אריות אחד כנגד חברו וכן

על זה הדרך. יש ראשונים ואחרונים שאסרו לצייר ציורים אלו בבית הכנסת, ויש מתירים.

במרדכי (מסכת עבודה זרה רמז תתמ) הובאה מחלוקת בדין זה בין רבינו אפרים לרבנו אליקים: "השיב רבינו אפרים לרבינו יואל על צורת עופות וסוסין שציירו בבית הכנסת ששאלת אם מותר להתפלל

א. ציור צורות בעלי חיים

בפרשתנו צוה הקב"ה: "לֹא תַעֲשֶׂוּן אֶתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשֶׂוּ לָכֶם". חז"ל (עבודה זרה מג א) למדו מפסוק זה שאסור לעשות צורות שמשי מרום.

הצורות האסורות הם: צורת אדם, צורת המלאכים, שרפים ואופנים וצורת ארבעת החיות שבמרכבה (כשהם יחד- אדם, אריה, שור ונשר).

הראשונים חלוקים בפרטי דין זה!
[והדברים מבוארים ב"י יו"ד סי' קמא].

בהמשך תשובתו מונה רבנו אליקים מספר סברות להיתר ודוחה אותם, ומוסיף סברות לאיסור:

א. אין לדמות לבית המקדש, בו היו כרובים ועוד צורות, לומר שמאחר והותרו שם כך מותרים בבית הכנסת. מאחר ובמכילתא (שם פרשה י) שנינו: "לא תעשו לכם שלא תאמר הואיל ונתנה רשות לעשות בבית המקדש הרי אני עושה בבתי כנסיות ובתי מדרשות תלמוד לומר לא תעשו לכם".

ב. בגמרא (ראש השנה כד א ועבודה זרה שם) מוסבר שצורת הלבנה שעשה רבן גמליאל¹ הייתה מותרת מפני שהייתה להתלמד, וכל שאינו להתלמד אסור. והיתר זה לעבור איסורים בשביל הלימוד נמצא במקומות נוספים, "לא מיבעיא הא דאיסור קל הוא אלא אפילו באיסור חמור כגון חייבי מיתות בית דין מצינו דלהתלמד מותר, שהרי נטיעת קישואין חיוב סקילה ואפילו הכי לימדו ר' אליעזר. וכן לענין הגהה השם באותיותיו אף על פי שיש בו איבוד עולם שכולו טוב שימש בו ר' חנניא בן תרדיון עשייה גמורה להתלמד אסור הכא נמי לא שנא".

ג. סברה לאיסור כותב רבנו אליקים: "מאחר שהמתפלל מצוה שלא יהא דבר חוצץ בינו ובין הקיר וגם שנינו הרוצה שיעשיר יצפין".

בבית הכנסת בקולוניא² [הציטוטים עד כאן מלשון המרדכי הנ"ל].

פסק זה שהובא בקצרה במרדכי, הובא באריכות בראבי"ה (שהיה נינו של רבנו אליקים. סי' אלף מט): "על הבניין שבנו לשם בית הכנסת בקולוניא בכותל צפוני וצרו בחלונות צורות אריות ונחשים ותמהתי הרבה על מה עשו כן ובאו לשנות מנהג הקדומה מה שלא נהגו הראשונים בכל מקום גלותם. והלא גלוי הוא אצל רבותי שמנהג ראשונים תורה שלימה היא וגם יתד תקועה ולהתלות ולהשען עליה. ואף על פי שכוונתם לשמים היה להתנאות לבוראם במצות, הרי הוזהרנו בדיבור שני מלעשות כן מדכתיב לא תעשה לך פסל, ותניא (מכילתא יתרו פ"ו) לא יעשה לו גלופה אבל יעשה לו אטומה, תלמוד לומר וכל תמונה. לא יעשה אטומה אבל יעשה לו מטע, ת"ל לא תטע לך. לא יטע לו מטע אבל יעשה לו של עץ, תלמוד לומר כל עץ וכו'. ומסקנא לא יעשה תמונת כל אלה אבל יעשה לו

ב. צורות בעלי חיים בבית הכנסת

(סברות האיסור)

רבינו אליקים "צוה להסיר צורות אריות ונחשים שציירו בבית הכנסת בקולוניא". לשיטתו (ולשיטת עוד ראשונים) אין לקיים צורות חיות בבית הכנסת מכמה טעמים: א. איסור דאורייתא לעשות צורות בעלי חיים. ב. המתפלל מצווה שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר. ג. מפני החשד, שהמתפלל נראה כשוחה לאותם צורות. ד. מפני שהציורים עלולים לבטל את כוונתו של המתפלל.

דמות בהמה וחיה ת"ל תבנית כל בהמה אשר בארץ תבנית כל צפור וגו'. לא יעשה לו כל אלה אבל יעשה לו דמות דגים וחגבים ושקצים ורמסים ת"ל תבנית כל רמש באדמה תבנית כל דגה וגו'. נמצינו למידין מכאן שאסור לעשותן".

¹ בענין צורות הלבנה שהיו לרבן גמליאל שבהם היה חוקר את העדים (ראש השנה כד א). כשהתחילו להתפתח המצלמות דנו הפוסקים האם ניתן להתיר עגונה על סמך תמונה. אחת הראיות הייתה מצורת הלבנה של רבן גמליאל. מהרש"ם (ח"ג סי' רנו) דחה ראייה זו, אצל רבן גמליאל לא היה צריך אלא לראות צורת שיתכן שיהיה כמותה, ולא צריך דיוק רב וחדות כדי להבחין בה. אבל בשביל להתיר עגונה צריך בירור מוחלט שההרוג הוא בעלה, ולזה צריך חדות ראייה ותמונה מדויקת, דבר שלא ניתן להשיג במצלמה (המעניין הוא שלפי דבריו גם על המצלמות בזמנינו אין לסמוך, מאחר ויש הבדל בין תמונה דו ממדית לבין המציאות שהיא תלת מימדית, ועל מנת לברר שההרוג הוא בעלה של העגונה יש לראותו בתלת מימד, כלומר ראייה רגילה בעיניים ותמונה לא תועיל). וע"ע בשו"ת עין יצחק (אה"ע סי' לא אות ג).

לאיסור הובאה כבר בתוספות (יומא נד א ד"ה כרובים דצורתא): "נשאלתי על אותם שמציירים במחזורים צורות חיות ועופות אם יפה עושים אם לאו והשבתי נראה לי דודאי לא יפה עושים שמתוך שמסתכלים בצורות הללו אין מכוונין לבם לאביהם שבשמים" [ועיין להלן בסברות ההיתר, שם יובאו המשך דברי התוס' הנז']

לסיכום מצאנו ארבע סברות לאיסור בדין זה. א. איסור דאורייתא לעשות צורות בעלי חיים. ב. המתפלל מצווה שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר. ג. מפני החשד, שהמתפלל נראה כשוחה לאותם צורות. ד. מפני שהציורים עלולים לבטל את כוונתו של המתפלל.

כאמור לעיל רבנו אפרים התיר לצייר צורות אלו בבית הכנסת, סברתו הייתה שהאיסור הוא רק בצורות שעובדי הכוכבים עובדים להם, אבל בצורות שעובדי הכוכבים לא עובדים, מותר.

בתוס' (שם) מבוארות סברות נוספות להיתר²:

א. איסור לא תעשה לך פסל הוא בצורה בולטת (תלת מימד). אבל בציורים, אין בהם ממש ואפילו חשש לחשד אין בציור. "ונראה לי דאפילו ישראל מותר לצור צורות במיני צבעים ואין בזה משום לא תעשה לך פסל דלא אסר אלא פרצוף גמור חקוק בשרש אבל במיני צבעים מותר". ומה שכתוב במכילתא שאסור גם תמונה, פירושה היא רק בתמונה בולטת (ולא כפי שכתב רבינו אליקים שהובא לעיל). ולפי תירוץ זה נצטרך לחלק בין תמונות וציורים, לרקמה תבליט ותחרית.

ב. איסור לא תעשה לך פסל הוא בתלוש, אבל בציורים על גבי הקיר אין איסור. שאין הציור אלא לנוי ובטל לגבי הקיר. על סברה זו כתב התוס': "ואף על גב שאני מדמה לא הייתי עושה מעשה כמו זה התירוץ".

ד. סברה נוספת לאיסור: "כששוחה בברכות נראה כמו ששוחה לאותן צורת הפרצופין. ויש לחוש לכך, דתניא (עבודה זרה יב א) ישב לו קוץ בפני עבודה זרה לא ישחה ויטלנו מפני שנראה כמשתחוה לה, והוא הדין למעות ומעיין, פרצופין המקלחין מים בכרכים לא יניח פיו על פיהם וישתה מפני שנראה כמנשק להן, הכא נמי נראה כמשתחוה לאותן הצורות" [ועיין להלן בעניין זה אם גם ברבים יש דין חשד]. וראב"ה (שם) כתב שאף על פי שבגמרא מובא שברבים אין חשד, בבתי הכנסת שבכפרים, מתפללים יחידים ויש חשד. וגם בבתי הכנסת בערים, לפעמים נשארים יחידים להתפלל אחרי הציבור, ויש חשד.

לכן סיים רבינו אליקים: "וכמו כן רבותי יחוש לכבודם ויסלקו אותן צורות מן הכותל כדי שלא יבואו לידי מכשול עון. וגם יש לנו ללמוד מחזקיה מלך יהודה שכיתת נחש נחשת שנצטווה משה רבינו מפי הקודש לעשותו דכתיב (מלכים ב יח ד) וכיתת נחש הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחשתן, וקיימא לן (מד א) דאף על גב דהיו מקטירין לו לא נעשה עבודה זרה ולא היה צריך כתות, דהא כתיב (במדבר כא ח) עשה לך שרף, לך משלך, ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו, אלא כיון דחזא חזקיהו מלך יהודה דקא טעו ישראל אבתריה עמד וכיתתו כדי שלא יכשלו בו, ועל זה הודו לו כל שעתו, הכא נמי לא שנא".

האור זרוע (עבודה זרה סי' רג) כתב סברה נוספת לאיסור: "זכרתי כשאני המחבר נער קטן. והיו מציירין במיישיין בבית הכנסת עופות ואילנות ודנתי שאסור לעשות כן. ממה ששנינו מפסיק משנתו ואומר מה נאה אילן זה. אלמא שמחמת שנותן לבו לאילן יפה אינו מכוין למשנתו ומפסיק. כ"ש תפלה שצריכה כוונה טפי שאינו יכול לכיון כראוי כשמסתכל באילנות המצויירות בכותל". סברה זו

² בתוך דבריהם תמהים התוספות על כסא שלמה המלך (לתיאור הכסא עי' בתרגום שני על מגילת אסתר פרק א): "אמנם על כסא שלמה אני תמיה דכתיב ושנים אריות עומדים אצל הידות ושנים עשר אריים וגו' (מלכים א י) ואין לומר דעל פי הדיבור הוה כדכתיב וישב שלמה על כסא ה' למלך (דה"א כט) שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה ואיכא למימר בהא מיגדרא מילתא שאני כמו אליהו בהר הכרמל ושמא בהא מילתא נמי איכא למיגדר מילתא שכשהיו עדים באים להעיד בפניו היו אריות שואגים ונוהמים כמו שיש במדרש ומתוך כך היו מתפחדים להעיד עדות שקר אי נמי יש לומר אחרים עשו לו וחשדא ליכא דרבים שכחי גביה כדאמר גבי ר"ג"

שכתבו התוס'). ד. האיסור הוא רק בצורת אדם ובשמי מרום ולא בצורות שאר בעלי חיים.

ואם כן, מצאנו בראשונים מחלוקת גדולה, ארבע סברות לאיסור וארבע סברות להיתר.

השו"ע (יו"ד סי' קמא סע' ד) פסק: "אסור לצייר צורות שבמדור שכינה, כגון ד' פנים בהדי הדדי, וכן צורות שרפים ואופנים ומלאכי השרת. וכן צורת אדם לבדו, כל אלו אסור לעשות אפילו הם לנוי, ואם עובד כוכבים עשאם לו, אסור להשהותם... במה דברים אמורים, בבולטת. אבל בשוקעת, כאותם שאורגים בבגד ושמצייירים

בכותל בסמנין, מותר לעשותם. וצורת חמה ולבנה וכוכבים, אסור בין בולטות בין שוקעות. ואם הם להתלמד, להבין ולהורות, כולן מותרות אפילו בולטות". ורמ"א הוסיף: "ויש מתירין בשל רבים, דליכא חשדא".

2. מחלוקת הראשונים בדין זה, נמשכה באחרונים. ראש האחרונים, הבית יוסף, כתב שתי תשובות בענין זה.

בשו"ת אבקת רוכל (סי' סג) כתב הבית יוסף: "ראינו את אשר כתב החכם כה"ר אליהו קפסאלי י"ה על דבר מי שרצה לשים על ההיכל אבן שיש מצויר בה צורת אריה והפליא החכם הנזכר להחמיר ולאסור בטענות וראיות ודרש מאתנו אם כנים דבריו נחזיק בידו ונדרשנו נמצינו לבקשתו כי ראוי לכל אשר נגע ה' בלבו למחות בדבר זה".

הסברות שלו לאיסור הן (יסודותיהן ומקורותיהן כבר התבאר לעיל בדברי הראשונים): א. למרות שהרמב"ם פסק שכל הצורות מותרות חוץ מצורת אדם, הר"ן פסק ששאר צורות אסורות משום חשד. ב. אע"פ שרבנו אפרים התיר. רבינו אליקים אסר והלכה כמותו לפי שסמך על עצמו ועשה מעשה שצוה

ג. האיסור הוא רק בצורת אדם, מלאכים, שרפים ואופנים, פני החיות שבמרכבה כשהם יחד וכלי המקדש כמתכונתם. בשאר ציורים ותמונות אין איסור, אפילו כשהם חקוקים או בולטים. והראייה שבגמרא (עבודה זרה מג ב) אביי אומר מספר תירוצים, ולא אומר בכל אחד מהם אלא, ומשמע שלא חזר בו מכל אחד מתירוציו. והרי אחד התירוצים הוא שהאיסור הוא רק באופן הנ"ל.

כך פסק גם הרמב"ם (פ"ג מהל' עבודה זרה הל' י - יא) שאין איסור אלא בצורת אדם בולטת ובצורות

שמי מרום. שאר כל הצורות מותרות: "אסור לעשות צורות לנוי ואף על פי שאינה עבודת כוכבים שנאמר לא תעשון אתי כלומר צורות של כסף וזהב שאינם אלא לנוי כדי שלא יטעו בהן הטועים וידמו שהם לעבודת כוכבים, ואין אסור לצור לנוי אלא צורת האדם בלבד, לפיכך אין מצייירים לא בעץ ולא בסיד ולא באבן צורת האדם, והוא שתהיה הצורה בולטת כגון הציור והכיוור שבטרקלין וכיוצא בהן ואם צר לוקה,

אבל אם היתה הצורה מושקעת או צורה של סמנין כגון הצורות שעל גבי הלוחות והטבליות או צורות שרוקמין באריג הרי אלו מותרות... וכן אסור לצור דמות חמה ולבנה כוכבים מזלות ומלאכים שנאמר לא תעשון אתי לא תעשון כדמות שמשיי המשמשין לפני במרום ואפילו על הלוח, צורות הבהמות ושאר נפש חיה חוץ מן האדם וצורות האילנות ודשאים וכיוצא בהן מותר לצור אותם ואפילו היתה הצורה בולטת".

לסיכום מצאנו ארבע סברות להיתר: א. האיסור הוא רק בצורות שעובדי הכוכבים עובדים. ב. האיסור הוא רק בצורה בולטת. ג. האיסור הוא רק בתלוש ולא במחובר (על סברה זו אין לסמוך לבדה, כפי

ב. צורות בעלי חיים בבית הכנסת

(סברות ההיתר)

רבנו אפרים התיר. לשיטתו (ולשיטת עוד ראשונים) יש ארבע סברות להיתר: א. האיסור הוא רק בצורות שעובדי הכוכבים עובדים. ב. האיסור הוא רק בצורה בולטת. ג. האיסור הוא רק בתלוש ולא במחובר (על סברה זו אין לסמוך לבדה, כפי שכתבו התוס'). ד. האיסור הוא רק בצורת אדם ובשמי מרום ולא בצורות שאר בעלי חיים.

הלכתא

תורה. הלכה. חיים.

כולל הלכה תורת חיים נבעת אסף
ע"ש"ר חיים שורק: ז"ל
כולל הלכה וחובות
מכון לפרסומים הלכתיים

”נשאלתי על בגד משי שאורגים בו מיני ציורים ובתוכם דמות עופות אם מותר לעשות ממנו פרוכת לפני ארון הקדש לפי שיש מגמגמים בדבר לפי שכשעומדים הצבור להתפלל משתחווים לצד ההיכל ונר' כאלו חס ושלום משתחווים נגד הצורות ההם.

תשובה נראה דודאי שרי ואין בו בית מיחוש. ואפילו אם היה צורת אדם אפשר דשרי”.

והראיות שכתב בתשובה זו להיתר הן: א. בית

הכנסת הוא מקום הרבים, ברבים אין לחוש לחשד (וזה סתירה למה שכתב בס' סג סברות ד, ה, ז) ב. מדברי רבינו אליקים שאסר אין להביא ראייה, ”דאין לסמוך על שום פסק שנמצא כתוב עד שידרשו לדעת אי יחידאה הוא או עם רבים אשר אתו” (וזה סותר למה שכתב שם סברה ב). ג. אין איסור אלא בצורות שרגילים עובדי הכוכבים לעבוד, אבל צורות שאינם רגילים לעבוד אין איסור. ד. רבינו אליקים לא אסר אלא לעשות צורות, אבל במוצא צורות התיר. ה.

רבינו אפרים התיר גם כשהצורות לפניו ולא רק כשהם בצידי בית הכנסת, מאחר ואין חשד בהשתחוויה להם, מה לי בצד מה לי ממול (וזה סותר למה שכתב שם סברה ה). ו. אין לחשוש לביטול הכוונה בתפילה, שהרי ”פשט המנהג בכל תפוצות הגולה לשים פרוכת מצוייר ומרוקם ולא חששו לביטול כונת התפלה מפני כך. אי משום דעדיף להו כבוד התורה והמתפלל נגדו יעלים עיניו כדי שלא יהא בציורם ואי משום דהשתא בלאו הכי אין בני אדם מכוונים בתפלה כראוי”.

להסיר צורת אריות ונחשים מבית הכנסת בקאלונייא. ג. אפשר שגם רבינו אפרים יודה בשאלה זו, כי הוא התיר בציור ולא בצורה בולטת. ד. השאלה שנשאל רבינו אפרים הייתה אחרי שעשו אם מותר לקיים, השאלה שעומדת בפני הבית יוסף היא שרוצים לעשות מתחילה, ואפשר שבזה יודה רבינו אפרים (או משום חשד או משום ביטול הכוונה כשיסתכלו בתמונות). ה. אצל רבינו אפרים הציורים היו בצידי בית הכנסת, בשאלה אצל הבית יוסף רצו לקבוע את הצורה בקדמת בית הכנסת.

אפשר שבמקרה זה היה רבינו אפרים מורה להסירם משום חשד. ו. רבינו אפרים התיר בצורת בעלי חיים שונים, אך לא התיר צורת אריה. מאחר והאריה הוא אחד מארבעת החיות שבמרכבה. ז. גם הרמב”ם שמתיר, אפשר שדיבר רק בבית פרטי, אבל בבית כנסת יודה לאיסור משום חשד. ולשיטתו גם ברבים יש חשד, ואדרבא הוא גדול מאשר ביחיד.

ועל פי הדברים האלה סיים הבית יוסף את תשובתו: ”מי הוא זה

אשר מלאו לבו לצור צורה כזו בהיכל ולא שמע לקול מורה להחמיר כי אם לקיים בעצמו מקלו יגיד לו אין זה כי אם גובה לב לעשות מעשה להקל בדבר ומה גם בהיות כי לא היה לו תועלת בדבר כי אם מילוי חפצו ורצונו העולה על רוחו ותיתי להו להחכם והנכבדים אשר מנעוהו ע”י הערכאות וכל כהני מילי מעלייתא לימרו משמייהו”.

והנה בסימן סו בשו”ת אבקת רוכל, כתב הבית יוסף דברים שבהשקפה ראשונה נראים כסתירה למה שכתב בסימן סג.

ב. צורות בעלי חיים בבית הכנסת

(פסק האחרונים)

למעשה מחלוקת זו נמשכת עד פוסקי זמנינו. הגר”ע יוסף זצ”ל פסק לאיסור. וכתב: ”רבי ישראל שליט”א נקראים לדרוש ברבים על כך, ולדבר על לב גבאי בית הכנסת בכל אתר ואתר, במתק שפתים, להסיר צורות אלו מבתי הכנסת”.

לעומת זאת הדברי יציב מתיר וכתב: ”אדרבא זה כבוד שמים שהכתר והכבוד לחי העולמים נותן התורה, וה’ מתגאה על גאים, ולה’ המלוכה, והמתנשא לכל לראש, ויש בזה כבוד התורה”, שהאריות פונים אל כתר הכבוד ואנו מראים בזה שאף גבורת האריה כאין וכאפס בעינינו לעומת כבודו יתברך”.

תורה. הלכה. חיים.

כולל הלכה חזרת חיים נבנית אסא
ע”ש” חיים שווק”ל
כולל הלכה רחובות
מכון לפרסומים הלכתיים

בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' צה) העלה שלכתחילה יש להחמיר ולא לעשות אריות בבית הכנסת. אך אם כבר עשו, אין צריך לעשות מחלוקת עבור זה, ואפשר להשאיר.

לעומתם, בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' לח) העלה להתיר: "א) המחבר בשו"ע סתם דצורות הבהמות חיות וכו' מותר לצור אפילו בבולטת, ומשמע אפילו אריה מותר... ב) יש לומר דגם רבינו אליקים מסכים להיתר בכה"ג דליכא שעובדין אותו כלל ואף לעיקר שלהם. ג) לשיטת הר"ף דמשום לא תעשו אתי, יש להיתר בנ"ד באריה דהוי חצי צורה. ד) ומשום חשדא, הרי ברבים ליכא חשדא כמ"ש בסוגיין בע"ז שם. וענין מכוער הדבר שהזכירו הפוסקים, ג"כ לא שייך דזה רק כשאיכא עובדין על כל פנים, מה שאין כן בזמן הזה וכנ"ל. וגם דכיון שמצויין בכל הבתים צורות שנעשין לנוי ולילדים, וכן תמונות שכיחי טובא, למה ניחוש לחשדא שיעבוד לצורה זו דייקא ודו"ק... ה) יש לצדד שדייקא אם עושה הנך צורות לכוונת הצורות שבמרכבה... ו) יש לומר שאסור רק כשמצייר ציור מעולה של אריה וכדומה, באופן שנראה כמו שהוא חי, משא"כ כשעושה רק איזה ציור וחיכוי ודמיון גרוע לאריה... ז) בכה"ג שמשימין שני לוחות הברית באמצע, לכו"ע ליכא חשדא וש"י. ולמעלה מקומת אדם לא שייך הטעמים להחמיר וכנ"ל..."

ואדרבא זה כבוד שמים שהכתר והכבוד לחי העולמים נותן התורה, וה' מתגאה על גאים, ולה' המלוכה, והמתנשא לכל לראש, ויש בזה כבוד התורה... ובפרט האידנא דרבו המלעיגים ומחרפים רח"ל זה לעומת זה, ועיקר מבטחם וכוחם בזרוע ידם ותחבולות אנוש, אנו מראים בזה שכח הגבורה אף בגבורת הארי כאין וכאפס לנו, ועל סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו (הושע י"ד ד), רק בשם ה' אלקינו נזכיר (תהלים כ ח), ועל תורתנו נמסור נפשינו להדרה ולשבחה ולפארה בכל כוחנו ויכולתינו, ובה' נשים מבטחינו ומה' מחסה לנו אמן כן יה"ר."

הציץ אליעזר (ח"ג סי' כד) יישב את הסתירה לכאורה שבין תשובות הבית יוסף השונות. בתשובה הראשונה הבית יוסף דיבר על צורות שעובדים להם, ובהם אסר משום חשד (שזהו יסוד הסברות איסור א-ב-ג-ד-ה-ז שם), אבל בצורות אחרות, בהן עסק בתשובתו השנייה, אין חשש לחשד כלל (ואלו סברות ההיתר א-ב-ג-ה). זה מיישב גם את הסתירה שכתב בדברי רבינו אליקים, שבפעם אחת כתב הלכה כמותו ופעם אחת כתב שאין הלכה כמותו. אלא שבתשובה הראשונה שכתב שהלכה כמותו מדובר בצורת אריה. ובתשובה השנייה שכתב שאין הלכה כמותו כוונתו לשאר צורות [ועי' שם שכתב הציץ אליעזר שאם יש לפרש שהבית יוסף חזר בו, יש לומר שחזר בו מתשובה הראשונה והעיקר כתשובה השנייה].

ושם ביאר הציץ אליעזר באריכות את שתי התשובות של הבית יוסף. ובסוף דבריו העלה שלא נשארה אלא הקושיה האם חוששים לביטול הכוונה או לא. ואותה יש ליישב שבתשובה הראשונה בה כתב הבית יוסף לחזור אחרי צדדי האיסור, הוסיף גם את הצד הזה. אבל בתשובה השנייה בה חזר אחרי צדדי ההיתר והעובדה שלא חששו לביטול הכוונה מצטרפת לצדדי ההיתר.

למעשה, המחלוקת בזה עדיין לא הוכרעה, ועד ימינו נחלקו בדבר זה הפוסקים. בשו"ת יחיה דעת (ח"ג סי' סב) העלה לאיסור, וסיים: "יש לאסור לתלות פרוכת שמצוייר בה אריות על ההיכל של ארון הקודש מבחוץ, וכן יש לאסור להקים צורת אריות מברונזא או שיש וכיוצא בזה מעל לארון הקודש. ורבי ישראל שליט"א נקראים לדרוש ברבים על כך, ולדבר על לב גבאי בית הכנסת בכל אתר ואתר, במתק שפתים, להסיר צורות אלו מבתי הכנסת, ולפרסם ברבים שלא יוסיפו להקדיש פרוכות כאלה לבית הכנסת, ויש לעשות הכל בחכמה ובתבונה בשלום ובמישור, ולא לגרום ח"ו למחלוקת, כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב."

המוצא כלים שיש בהן דמות עבודת כוכבים אסורין ועוד שכן דרכן בברבר"י לציירן בסייף ובכלי מלחמתם ומגפפין ומנשקים בשעת מלחמה". אבל הר"ן עצמו כתב שצריך עיון, כי את הצורות האלו הם עושים לזכר בעלמא ולא לעבודה, וצורת שנעשות לזכר בעלמא מותרות.

להלכה פסק רמ"א (יו"ד סי' קמא סע' א): "שתי וערב שמשתחווים לו דינו כדין צלם ואסור בלא ביטול. אבל שתי וערב שתולין בצואר לזכרון שבאו ממקומותיהם לא מקרי צלם ומותר".

ולפי זה התירו הפוסקים (כמובא בפתחי תשובה שם ס"ק א בשם שו"ת פרי תבואה סימן נא) להשתמש בכפות שחקוק עליהם שתי וערב, מכמה טעמים: א. אפילו בצורה שודאי עובדים אותה יש ספק שמא ביטלוה, ועוד ספק שמא הצורה היא לזכר בעלמא, ולכן יש ספק ספיקא בכפות. ב. הכף היא כלי מבוזה ואינם עובדים לצורות שעל כלים מבוזים. ג. נראים הדברים שעיקרה של צורה זו לסימנא בעלמא ולא לעבודה.

והסברה השלישית היא המרכזית בנידון דידן. ובשו"ת שואל ומשיב (מהדורה קמא ח"ג סי' עא) סיפר: "מה שאירע מעשה שבשנת תרי"ב בחג הסוכות זכינו לראות פני מלכינו בעברו בארץ לתור כל ארצות שלו עבר פה לבוב והנה בנסעו מפה שלח מאדעלי"ן (מדליות) ויהודי אחד היה גם כן מהמקבלים מאדע"ל והנה בהמאדעל יש שתי וערב ונשאלתי אם מותר ללכת בו". והשואל ומשיב התיר, מאחר וצורת השתי וערב במדליון לא נעשתה לעבודה אלא לכבוד המלך ולמזכרת אהבה מהמלך למכובדיו.

[בתשובות האחרונים הנז' לעיל, הובאה הסוגיה באריכות ויש שם עוד סברות שלא ביררו במסגרת זו, מפאת קוצר המקום. עיין בדבריהם במקורן ורווה נחת. ובענין ציור גלגל המזלות בסידורי תפילה (לכאורה הוא הדין בבית הכנסת) עיין בתשובת דעת כהן סי' סד].

3. יש מספר מדינות וכן חברות שבסמלן יש שתי וערב (צלב). האם ניתן לקנות ולהשתמש במוצרים מאותן מדינות (במקרה שסמלן מודפס על המוצר) או חברות (כנ"ל)?

בראבי"ה (סי' אלף נא) כתב: "וצורות צלמים שיש לחוש שעובדים אסורים מספק דלא שרו רבן אלא הנהו דכרכים דלנוי עבידי אבל דכפרים אסור מספק. וכן שתי וערב שהשתחוו בו לזיכרון התלוי. אבל מה שתולין שתי וערב בצואריהן לזיכרון שבאו מטעותם לא מחמירן בהו".

והיינו שצורת שתי וערב שלא נעשתה לעבודה, אלא לתכלית אחרת, אינה אסורה. כדבריו פסק גם הריטב"א (עבודה זרה מב): "מעתי צורות שתי וערב שרגילין גוים לצייר בכלים של כסף מותרים, דאע"ג דצורת שתי וערב

נעבדת היא להם, הא ידעינן ודאי דלא פלחי לה בכלים, ולא עוד אלא שהם אין עובדין אלא לצורת שתי וערב שטימא אותה הגלח, וזה טעם היתר המטבעות דהוה ליה כדבר בריא שאין נעבדין שהוא מותר לדברי הכל, ואפילו על המכובדין".

לעומת זאת הר"ן (על הרי"ף ע"ז יח ב) כתב בשם הרשב"א לאסור³: "במקום שידוע שעובדין לצורה אחת המוצא כלים ועליהן אותה צורה אסורין ולפיכך כתב רשב"א ז"ל דבזמן הזה שחוקקין חקק בכלים ומציירין בהם עבודת כוכבים אף

ג. קניית מוצרים שיש עליהם צלב

אף שמעיקר הדין מותר לקנות מוצרים שמצויר עליהם צלב, אם ידוע שצלב זה לא נעשה לעבודה (כלומר לפולחן), אלא לסמל מסחרי או סמל של מדינה.

וטעם הדבר, שאין איסור בצורות עבודה זרה שנעשו לא לשם עבודה.

עם זאת, ראוי שלא לקנות מוצרים עם צורות אלו, ורוח ישראל מתנגדת לכל שמץ של עבודה זרה³.

³ אבל באורחות חיים (הל' עבודה זרה ס"ק ז) כתוב בשם הרשב"א להתיר: "עוד כתב בחדושי של ע"ז אותן ציורי שתי וערב שעושין הנשים בקשוטי המשי לגוים יהא אסור ומ"מ איפשר להביא ראייה שהוא מותר מפני שאין עובדין הגוים האלה את אלהיהן בכך. ואין עושין בקשוטיהן אלא לנוי. ואף על פי שעובדין לאותה צורה בכלים אחרים כיון שאינן רגילין לעבוד אותה דרך זה מותר"

תורה. הלכה. חיים.

כולל הלכה ודברי חיים נבנית אסא
ע"ש"ר חיים שורק ז"ל
כולל הלכה ודברי חיים
מכון לפרסומים הלכתיים

ע"ז, אף שלא מתכוין לכך, ראוי להתרחק ולא לקנות מלבושים כאלו".

ויש לציין שגם מרן הגאון ראי"ה קוק זצ"ל (שו"ת דעת כהן סי' סה) אחרי שכתב צדדים להתיר לעשות צורת אדם באופנים שונים (ע"ש) סיים: "שגם במה שאפשר למצא היתר על פי הדין אין רוח חכמים נוחה מזה, ורוח היהדות הטהורה היא מתנגדת לכל פסילי אדם, ואשרי חלקו דמר אם יוכל להניא מזה את אלה שחפצים להעמיד את הפסל גם בצורה של ביוסט, אף על פי שמצאתי לחובה לפרש את השיטות כמו שהן, ולהראות גם כן את הצד המתיר, אבל בכל זאת הנני אומר שתבא ברכה על מי שיחדל מזה. ויקים לאיש החביב איזה זכרון עולם המתאים לרוח עמנו ותורתו, במלא המובן"

ולכאורה הוא הדין והוא הטעם בענייננו.

ובשו"ת משנה הלכות (חי"ב סי' מג) נשאל האם מותר לאח בבית חולים בחו"ל ללבוש חלוק שיש עליו צורת צלב. והשיב שיש לברר למה עשו שם את הצלב, אם הוא לעובדו ודאי שאסור, אבל אם יתברר שהצלב הוא "רק כסמל כמו שעושים לשתי וערב האדום שזה רק סימן שלהם, אז הגם שאינו ממדת החסידים והחרדים לדבר ה' אבל מ"מ אין מקום לאסור ללובשם".

ובשו"ת תשובות והנהגות (חי"ב סי' תיא) התיר להשתמש בשמיכה שמצוייר עליה שתי וערב מאותה סברה, שלא עשו את הצורה שם על מנת לעובדה. ועם זאת, לכתחילה מאוס הדבר לקנות צורות אלו: "ועיין במדרש רבה (בראשית צד) שהעגלות ששלח פרעה היה חקוק עליהם ע"ז, ויעקב לא רצה להשתמש בהם ורק כאשר ראה את העגלות אשר שלח יוסף נאמר "ותחי רוח יעקב אביהם". ואף שבזמננו לא מתכוונים לכך, מכל מקום כיון שניכר גם היום אות לנצרות דהוה

הגיליון מוקדש לעילוי נשמת

טובה בת חיים צבי שכטר ז"ל

נלב"ע כ"ד שבט תשס"ה

תנצב"ה

כתיבה: הרב ינון קליין
ביקורת: הרב גיורא ברנר

להערות / הקדשות (לרפואה או ע"נ) / הרשמה לרשימת התפוצה
צור קשר: בית מדרש הלכתא bm.hlct@gmail.com יעקב יונגרייס - 054-9023288

הלכתא

תורה. הלכה. חיים.

כולל הלכה תורת חיים ובעת אפס
ע"ש"ר חיים שוקולד
כולל הלכה וחיובות
מכון לפרסומים הלכתיים